

Szemléltető oktatás a XIX. század második felében Magyarországon

Schöner Alfréd
Telaviv University School of Education

Fejezetek egy kiskunhalasi pedagógus életéből

A dolgozat célja egy XIX. század második felében élt, pedagógiai újításokat bevezető tanító életútjának bemutatása, – fiának feljegyzései és korabeli dokumentumok alapján – aki egy kis magyar város hitközségi iskolájából eljutott a londoni és bécsi világhiállításig.

A Feljegyzések írója, *Grósz Adolf* művelt ember volt, stílusa kitűnő, azonban – lévén, hogy az édesapjáról ír – feltételezhetően nem mindig tárgyilagos, s jegyzeteinek belső logikája sem kristálytiszta. A jobb áttekinthetőség érdekében az anyagot proporcionáltuk, hogy így nyerjünk betekintést *Grósz Mór* életébe, munkásságába és a korszakba, amelyben élt és alkotott.

Élete

Grósz Mór 1830. április 3-án született Izsákon.¹ „Grósz Lipótnak, egy szorgalmas, jóra való »magyar szabónak« volt legkisebb gyermeke, hét közül. Magyar szabónak hívták, a paraszti népnek testi gúnyját (nadrágját, lajbiját, bandzsurdját) készítő mestere. Óriási legelők lévén akkor még Pest megyében, sok volt a pásztoreMBER. Ezek közül volt sok »kuncsaftja« öregapámnak, mert a pitykés lajbit, gombsoros pástorpantallót nagyon megelégedésükre szokta készíteni. Emellett még egy foglalkozása volt. Ő volt az egész falu tanácsadója. Zsidó, nem zsidó egyforma bizalommal fordult ügyesbajos életsorában Lebli szabóhoz, mint elismert okos emberhez, és leginkább megnyugodott az ő véleményén. A mindenkit szívesen útbaigazító okossága mellett persze, hogy szegény maradt, mint a templom egere.”²

Grósz Mór iskolai tanulmányairól nem maradt feljegyzés, de kiváló képességeit bizonyítja, hogy már 15 éves korában az izsáki gyógyszerész vele korrepetáltatta fiát. Édesapja halála után Kiskőrösre került magántanítónak, de a helyi nyilvános zsidó isko-

¹ Izsák község Pest – Pilis – Solt – Kiskun körzetében található, 17 kilométerre Kecskeméttől. 1840-ben 450 zsidó élt a helységben. Az elkövetkezendő 100 esztendőben fokozatosan csökkent a zsidó lakosok létszáma. Ma nem lakik zsidó Izsákon. A község történetéről lásd: 151. o.

² Ez és az elkövetkezendő idézetek mind *Grósz Adolf* feljegyzéseiből valók. Tekintettel arra, hogy a Feljegyzések rendszertelenek, így a pontos helymegjelöléstől el kell tekintenünk!

lában is segédkezett.³ Itt ismerkedett meg *Veigelsberg Chajim*mal, a kiskőrösi járási rabbi. „Mindig a legmelegebb szeretet és határtalan nagybecsülés érzett ki apám beszédjéből, valahányszor az öreg Veigelsberg rabbiról szó esett, aki apám szavaiból ítélve országos hírű, nagy zsidó tudós volta mellett széles látókörű, fennkölt gondolkodású férfiú lehetett”.⁴

Két fiával, Leóval és Sámuellel életreszóló barátságot kötött. Leó országos hírű ember, publicista lett.⁵ *Veigelsberg* rabbitól, még nősülése előtt a „chávér” címet és oklevelet érdemelte ki.

1848 és 1856 között Kiskőrösön tartózkodik. Élete második fő állomása, ahol haláláig tevékenykedett, Kiskunhalas. „Így folyván dolgai Kiskőrösön, 1856-ban meglepetés érte apámat. A szomszédos Halason már akkor némileg rendesebb zsidó iskola volt. A zsidó eklézsia akkor kezdett itt gyarapodni és berendezkedni. A régi, kis templom helyett, új nagyobbak építését, a papi állás betöltését, és még egy tanító alkalmazását akkor határozták el. A jeles kiskőrösi tanítónak híre Halasra már korábban eljutott, és így esett, hogy egyszer csak megjelent Kiskőrösön édes apámnál (sic) a halasi községnek egypár kiküldött vezető tagja felajánlani neki az egyik tanítói állást, persze a kiskőrösinél jóval kedvezőbb feltételekkel.”⁶ Ugyanabban az évben került Kiskunhalasra *Háráv Eliezer Susman Szofér*, aki 30 évig állt a helyi ortodox hitközség élén. A híres rabbi méltányolta és elismerte *Grósz Mór* pedagógiai munkásságát.⁷ *Háráv Susmanról* a következőket találjuk a Feljegyzésekben: „Ugyanabban az időtájban – de talán valamivel később – hívta meg a halasi község papjának Szofér Sussmann (sic) fiatal rabbit, aki a világhírű pozsonyi Szofér rabbi dinasztíának sarja volt. Apósa pedig volt a szintén nevezetes és igen tiszteletre méltó (sic) Ungár Joél ...”⁸ „...Komoly Talmud iskola volt ott a Sussmann (sic) rabbi vezetése alatt. Ide az ország minden tájáról jöttek az ifjak, a bocherok tanulni. Volt rá eset, hogy 25 fiatal ember is volt a halasi jesivában, ami elég nagy szám volt a hitközség arányaihoz képest, mert ezeknek, a nagyobbára szegény

³ A kiskőrösi zsidók történetéről lásd:

- Kecskeméti: Zsidó évkönyv, IV. p. 297. h.é.n.
- Borovszky: Pest - Pilis - Solt Kiskun vármegye, I. pp. 85–86. in. Magyarország vm-i
- Magyar Zsidó Almanach. 1911. p. 263.
- *Lévai Jenő*: Zsidósors Magyarországon. p. 415.
- *Schindler József*: Körlevél. II. 1955. p. 9.

⁴ *Grósz Adolf* információjának – mármint, hogy *Veigelsberg Chajim* országos hírű rabbi volt – ellentmond, hogy neve nem szerepel sem az *Újvári Péter* szerkesztette Magyar Zsidó Lexikonban (Budapest, 1929), sem című (*Jerusalem*, 1978) kötetében.

⁵ *Veigelsberg Leó* (1846–1907) a bécsi egyetemen az orvosi fakultást hallgatta, majd pedagógusként tevékenykedett. Publicistaként nemzetközi hírnévre tett szert. 1872-től kezdve a Pester Loyd helyettes főszerkesztője, majd főszerkesztője. Ignótus Hugó édesapja.

⁶ A kiskunhalasi zsidóság történetéről szóló bibliográfiát lásd: Idézett munka p. 504.

⁷ *Háráv Eliezer Sussmann Szofér* Pozsonyban született 1828-ban. Gyermekkorában a *Chátám Szofér*, majd később *Ktáv Szofér* tanítványa volt. Három évi paksi működése után foglalta el a kiskunhalasi rabbiszéket. Harminc évi áldásos tevékenység után újból Paksra költözött. Ott hunyt el 1902-ben. Jesivája nagy elismertséget szerzett. Munkái: Jálkut Eliezer és Dámeszek Eliezer. Életéről lásd: Idézett munka. 262–265.

⁸ *Sussmann* 1856-ban választották meg rabbinak Kiskunhalason. *Háráv Joél Ungár* (1800–1886) paksi rabbi.

fiúknak az ellátása – úgynevezett – „nap – evés „ – meglehetősen terhet rótt a kosztadó zsidó családokra... Ennek a halasi Jesivának életét nemcsak a templom udvaráról ismertem, hanem közelebbről is, amennyiben egy-két bochernek mi is adtunk lakást, és így módomban volt ezeknek a szegény, de túlnyomóan nagyon kedélyes ifjaknak életét, tanulási módját figyelemmel kísérni.”

Két évvel a kiskunhalasi tanítói munkásságának megkezdése után megházasodott. Özv. Rosenberg Ábrahámné Minka nevű lányát veszi feleségül, a házasságukból egy fiúgyermek, Adolf – a Feljegyzések írója – született. Az iskolai pedagógiai munkáján kívül magántanítással foglalkozott, a gyengébb képességű zsidó gyerekeket az iskolai tárgyakból korrepetálta, a „...keresztény úri házaknál pedig német szóra oktatta az úrficskákat és kisasszonykákat.” A Polgári Olvasóköriben magyar nyelvű újságokból értesült az ország és a világ eseményeiről, lakására héber nyelvű periodikákat járatott. A pedagógiai munkán túl volt még egy, a közösséget érintő feladata. A zsidó hitközség és valamennyi zsidó egyesület jegyzői tisztségét is betöltötte. Több évtizedes eredményes pedagógiai munkássága alatt egy alkalommal hospitáltak nála. Erről így ír fia: „Kis iskoláskoromból emlékszem, úgy gondolom 1869-ben lehetett, amikor az új népiskolai törvényt életbe léptették, hogy valami részletes, rendes tantervet kellett akkor az iskoláknak készíteniök. Az első tanfelügyelőket akkor nevezték ki. A jász-kun kerületek első tanfelügyelője, valami Papp nevű úr volt. Ez a kerületi iskolák első megvizsgálása alkalmával betoppant apám iskolájába is. Egy pár halasi úr (Vári Szabó István, Török Elek) voltak a kíséretében. Apám pár szép szóval üdvözölte az iskola vendégeit, mire a tanfelügyelő némileg barátságatlanul annyit mondott:

»Jó, jó kedves tanító uram, de én arra volnék kíváncsi, mi van a tantervvel? Ezt én zsidó iskolában, eddig egyben sem láttam.«

Erre apám szó nélkül odavezeti egy falon függő új, táblázatos íráshoz. A tanfelügyelő nézi, egyszerre leakasztja a falról, leteszi az asztalra és hosszasan tanulmányozza, jegyzet noteszébe, végre feláll az asztaltól, odalép apámhoz, kezét nyújtja, és vállára vereget: »No, kedves tanító úr, a halasi uraktól hallottam már egyet-mást önről, de ez a precízen kidolgozott tanterv meglepett, ahogy ebben össze van egyeztetve a zsidó tárgyak oktatása, a többi kötelező tárgyakkal, az mintaszerű. Nagyon derék!«

Ezután egy pár kérdést intézve hozzánk, tanulókhöz, az iskola falán látható táblák és térképek megtekintése után, apám vállát ismét megveregetve, távozott.

Keresztény urak látogatása zsidó iskolában akkor még szinte hallatlan eseményszámába ment. Ezért maradt meg a jelenet oly jól emlékezetemben.”⁹

Grósz Móricz 30 éves tanítói jubileumát 1886. augusztus 24-én rendezték tanítványai Deutsch Samu, tekintélyes földbirtokos vezetésével és a halasi „...zsidó körök részvételével.” Még három évig dolgozott. 1889-ben, az őszi Nagyünnepek előtt megbetegedett, tüdőgyulladást kapott, s a gondos családi és orvosi ápolás ellenére december harmadikán meghalt. A negyven évvel később *Újvári Péter* szerkesztésében megjelent Magyar Zsidó Lexikon címszót szentel a kiskunhalasi tanítónak: „Grósz Mór pedagógus, szül. Izsákon

⁹ 1869-ben a tanítóképzők számára adtak ki tantervet, amelyet a múlt században két alkalommal, 1877-ben és 1879-ben módosítottak.

(Pest vm) 1831, megh. Halason. Nevét azzal örökítette meg, hogy a Biblia II. könyvének leírása alapján kifaragta a Miskónt, az eredeti frigyszekrényt, ugyanazon alakban, ahogy azt a Biblia leírja. Az összes tárgyakat ezüsttel, arannyal bevont fából, az egykori leírás szerint állította elő, a Chosennal és Efoddal. A művészies munkáért G. a magyar kultuszminisztérium, a londoni és a bécsi világiállítások elismerését és tiszteletbeli diplomáját nyerte el.”

Pedagógiai munkássága – didaktikai módszerei

A kiskunhalasi iskola épülete – átalakítva ugyan –, de ma is áll. Az 1860-as években alacsony, nádfedelees ház volt. Két nagyobb „tanterem” állt a nyugati részén, a keletin egy kisebb. Ezt a másik kettőtől egy keskeny bejáró választotta el. A két nagyobb egymásba nyílt. A nyugati szobának közvetlenül az udvarra vezetett az ajtaja. A volt iskolában ma a helyi zeneiskola működik.

„Az iskola, kiváltképpen pedig az udvarra nyíló szoba volt az édesapám birodalma, a szó teljes értelmében. Fölényes ura volt ennek az iskolának 33 esztendőn át: 1856-tól haláláig. Ura, de rabszolgája is. Itt töltötte el – az éjjeleket és az ünnepnapok néhány óráját leszámítva – egész életét. Itt és ezért dolgozott reggeltől napestig. Vérbeli pedagógus volt. Hivatásának nála jobban élő-haló tanítót, gyermeknevelőt el sem lehet képzelni. Aki az ő iskolájába belépett, megérezte, hogy itt szentelt helyre lép.” Megértette, majd a gyakorlatban alkalmazta a szemléltető oktatást, korabeli *vizuális eszközök segítségével*. Sajátkezűleg festett képeket az ABC (magyar, héber, német) tanításához. Akkor még a nyomdák nem ontották az ilyen jellegű anyagokat, így minden betűhöz egy – könnyen érthető – képet festett, s olvasótáblákat szerkesztett. A földrajz oktatásánál ún. „néma térképeket” készített. Sorozatképeit a napi penzumhoz illesztve mutatta be tanítványainak. Példaképpen hadd említsük meg, hogy amikor Magyarországról tanított, az első képen nem volt más, mint az ország határainak körvonalai. A másodikon már a fő folyók (Duna, Tisza, Dráva, Száva, Maros, Szamos) képe látszott, írás nélkül. Utána – az akkori politikai felosztásnak megfelelően a kerületek határvonalait: Dunán innen, Dunántúl, Tiszán innen, Tiszántúl, Erdély. Később Horvátország, Szlavónia, Határőrvidék, meg a tengerpart is.¹⁰ A következő táblán kirajzolódtak a megyéknek, az országos térképbe belerajzolt határvonalai, egy-egy ponttal jelölve a vármegyék székhelyeit. Mindezeket egy betű írás nélkül! A formák, a helyzetképek így jobban belevésődtek az emlékezetbe. „Magamról tudom, ha a gyermeket, aki ezekről a térképekről tanult, éjjel álmából keltették is fel, el tudta mondani hogy fekszenek egymáshoz a megyék, melyik van, mondjuk Békés megyétől keletre, délre, északra, nyugatra, melyik a székhelye.”

Az államilag elfogadott tanterv keretén belül a Bibliát is tanította. Itt is a magakészítette térképet használta fel. A lányok, a narratív módszer segítségével, hallás útján

¹⁰ A korabeli – múlt századvégi – Magyarország térképét, területi felosztását és mindenekelőtt az e térségben élő zsidóság települési struktúráját bemutató munka *Gazda Anikó: Zsinagógák és zsidó közösségek Magyarországon. Térképek, rajzok, adatok.* Magyar Tudományos Akadémia Judaisztikai Kutatócsoport Budapest. 1991.

jegyzték meg a történeteket. „Apám érdekesen mesélt, s ez annyira megragadt a gyermekek emlékezetében, hogy könyvből való készülés alig kellett hozzá.” A fiúk azonban az eredeti héber szöveget könyvből olvasták és a fordítást is ismerniük kellett. Az 1850–60-as években még német fordításban tanultak. Akkor, már a vidéki zsidóság körében is elterjedt a magyar nyelv – annak ellenére, hogy sok helyen ragaszkodtak a jiddishez – így a diákoknak a bibliafordításnál egyszerre két nyelvvel, a héberrel és a némettel is meg kellett küzdeniük.¹¹

Számtan táblákat és számoló gépeket is készített, valamint nap- és holdfogyatkozást és a földpályát bemutató szemléltető rajzokat. Az iskolaszerekben példás rendet tartott. A szépírás-füzeteket, irkákat, tollakat, tollszárakat az iskolában tartotta. Minden írás előtt fiúk vagy lányok osztották szét – hiszen koedukációs oktatás folyt – a tanulók között, majd szedték ismét össze. Több osztályt tanított egyszerre. Amíg az egyik teremben szóbeli leckéztetés folyt, a másiknak ún. „csendes foglalkozást” adott, elsősorban írást és számtani feladatokat. Felismerve a „testnevelés” fontosságát, nemcsak eltűrte, hogy a szünetekben a gyerekek szaladgáljanak az udvaron, hanem ő maga bízta őket, a minél több mozgásra.

„A hazainduláshoz párosával állította fel a gyermekeket, lehetőleg az egy utcába, egy tájra menőket csoportosítva, és figyelemmel kísérte a vonulásikat, amennyire tehetett.

Akkor még a fiúk az esti istentisztelethez naponta jártak. Templomba csak lábújjhegyen volt szabad menni, amíg csak padjukba nem értek. A templomi közönség, mely zsidó templomokban a bejáratnak hátatfordítva sorakozik, sohasem vette észre (sic) ha az ő tanulói bevonultak.”

Érdekes módon értékelte a tanulók teljesítményét. Mindegyik fiú kapott egy hosszúka lecke-füzetet. A lecke eredményét ebbe jegyezte be. Aki hibátlanul tudott, annak füzetébe egy nullát írt, ami azt jelentette, hogy a teljesítmény kifogástalannak volt értékelhető. Aki tévedett, annak füzetébe bejegyezte a hibásan mondott szót vagy kifejezést és ezt a következő óra elején a rendes penzum felmondása előtt kellett helyesen újra elmondani. Ezt ő napi javítóvizsgaként értékelte.¹² „Persze rettentő vetélkedés volt a nullákért, és mondták is a fiúk a bibliát (sic), mint a vízfolyást. Íráshoz (magyar, német, héber írás) maga vette a tollhegyeket, és osztotta szét, hogy jó, alkalmas és egyforma legyen. A héberhez pedig lúdtollakból ő maga készítette a faragott író tollat, lúdtoll-faragásban valóságos mester volt. Apró külsőségek, csekélységek ezek, de jellemzőek.”

Pedagógiai módszerében nagy szerepe volt az ún. „karban” mondásnak. „Imákat, verseket, amit csak lehetett, karban mondtunk a gyerekekkel. Az eredmény meglepően jó volt. Amit a gyerekek egymagukban csak ímmel-ámmal tanultak volna, így együtt

¹¹ A későbbi időben számos kiváló hittankönyv látott napvilágot. Ezek közül kiemeljük a Kiskunhalastól nem messze lévő Szeged városának világhírű rabbija által készített munkát *Lőw Immanuel: Melo chofnájum és Mivchor Szeged. 1929*; A szegedi zsidó iskolák múlt század elejei pedagógiai rendszeréről lásd: *Kármán György visszaemlékezései*; Tel Aviv Egyetem Pedagógiai Archivumának hanganyaga. A felvétel 1992-ben készült Jeruzsálemben.

¹² A korszak iskoláiban és jesivaiban elfogadott, de különböző jellegű osztályozási, értékelési módszerekről több – az egykori diákokkal készített beszélgetést – magnetofon felvételt találunk a Tel Aviv Egyetem Pedagógiai Archivumának hanganyagában.

harsogó kedvvel tanulták, kipirulva, lelkesen.” (A Feljegyzések szerzője itt azért használ többes szám első személyt, mert felnőtt korában kisegítő tanítóként, apja mellett dolgozott.)

A „Miskán”, a pusztai „Szentély”

A pedagógus életművét kétségkívül, és elsősorban oktatói tevékenysége minősíti. *Grósz Mór* munkássága is a tudás átadásában érzékelhető legjobban. Korábban már láttuk, milyen didaktikai módszerrel dolgozott, milyen – főleg vizuális – pedagógiai segéd-eszközöket használt. Alkotói munkásságának, technikai eszköztárának csúcsa azonban a – tervei által elkészített – bibliai Sátor kivitelezése, mely nemzetközi elismerést szerzett neki. Hallgassuk meg, mit ír erről a krónikás, *Grósz Adolf*, a fiú és egyben tanítvány. „Egy tavaszi délutánon egyszer csak nyílik ám az ajtó, tolódik be rajta a *Juhász László* bátyám hóna alatt valami ládaformájú, gyalult, de festetlen alkotmánnyal, és teszi azt le – apám intésére – a katedra kis pódiumára, és húz elő zöld köténye alól még néhány pálcika formájú rudacsát, azt is mellé teszi, s azzal megy.¹³

Mi nebulók lopva pislogtunk oda, hogy hát ez vajjon, mi lehet, mert a lecke zavar-talanul folyt tovább. Láda formája volt, de csak oldala volt három, kettő hosszában, olyan 60–70 centiméternyi, egy (a hátsó fala) széltejében 40 centiméternyi körül, az eleje nyitott. Az oldalak recésen bevagdosva, mintha sok kicsi deszkát akarnának belőlük hasítani, és az oldalak szélén középtájon lyuk volt, úgy látszott, hogy az oldal végéig ki van fúrva. Magassága is olyan 40 centiméternyi lehetett az egésznek. Sehogy se tudtuk elgondolni, hogy ez mi lehet.

Aztán nem is láttuk többé jó ideig. Másnap azonban már egy valóságos csukott ládát láttunk a katedra mellett.

Jó néhány hét múlva, amikor a Biblia Schemosz részében, a Therumo szidrához értünk tanulmányaink során, amelyben a pusztai frigsátor építéséről, annak berendezéséről, asztallal, frigszekrényvel való felszereléséről vagyron szó, egyszerre csak nyitja ám édes apám (sic) a ládát, amely formájáról meglepődve ismertük fel azt a készítményt, amelyet *Juhász László* bátyánk szállított vala. De mennyire megváltozva. Amint apám az asztalra helyezte, elálmélkodtunk. Valami mesebeli, tündéri játékszernek látszott az egész, bár úgy hiszem csak aranypapírossal volt bevonva.

És elkezdett apám magyarázni, sorjában mesélni, amint a Szentírásban tanultuk. Hány arannyal bevont deszkából, hány talpba illesztve épült a sátor, hány részre volt oszlopos függönnyel osztva (Szentek Szentélye), hogy tartották végigfutó rudak az oldaldeszkákat együvé, hogy volt körülötte a rácsos udvarkerítés, miképpen védték függönyök a bejáratot, miképpen védték többrétű, különféle anyagú szőnyegtakarók a nyitott tetőt, hogyan és hol helyeződött el a frigszekrény, a kerub, angyalpallos szegéllyel, a külső nagy oltár, a belső kis oltár, az állólámpa, a szentkenyértartó asztal stb.

És amint sorjába ment a magyarázat, azon sorjában jöttek elő, helyeződtek el az egyes tárgyak, egyes alkatrészek, szőnyegek, függönyök, bronz és arany oltárok, arany

¹³ *Juhász László* asztalos mester volt a *Grósz Mór* tervezte Miskán kivitelezője.

frigyszekrény stb... Szemünk előtt épült az egész, mint valamikor hajdanában, a Sinai pusztában ősapáink előtt. Minden minuciózus pontossággal, miniatűrben kidolgozva.

Ez volt az első (később készülthet képest) primitívebb formája a Miskánnak. A Therumo, Teczáve, Ki Sziszo, Vájákhél szidrák tanulása közben, hetekig tartó szóbeli magyarázatok után sem tudta a tanuló megközelítően sem elképzelni és megérteni ezeket a dolgokat. És íme egyszer, mint egy varázslatra, előttünk állt az egész, s játék volt a megértése. Játék volt a megértése, de éjt s napot, hosszú hónapokon át igénybevevő kemény munka és mélyreható tanulmány eredménye lehetett csak a tervezése és a kivitele. Később, jóval később tudtam meg és éreztem át, mennyi szellemi munka, mennyi tanulmány, mennyi biblia-kommentár, bűvőerő előzte meg a hozzáférést, mennyi aprólékos tervrajz és leírás előzte meg a kivitelét.

És bár szemléltető eszköznek az első is megfelelt, apám folyton dolgozott a minta tökéletesítésén. A második kiadása az 1871-i világkiállításra készült el. Emlékszem a levelezésekre, amit apám a kiállítás magyar biztosával, Posner Károly Lajossal folytatott a munka kiállítása érdekében.¹⁴ A harmadik még tökéletesebb kivitelű munka az 1873-i bécsi világkiállításon mutatódott be.

Mindkét kiállításról elismerő oklevelet kapott.

A Miskán kicsinyített másának elkészítése elsősorban pedagógiai célkitűzéseket szolgált. A két világkiállítási siker azonban meghozta a magyarországi elismerést is. Fölkeltette a dolog még *Ballagi (Bloch) Móricz* ref. teológiai (sic) professzor, valamint *Hatala Péter*, pesti egyetemi tanár, jeles r. kath. teológus (sic) és hírneves orientalista figyelmét is.¹⁵ Persze teljessé az tette volna a mű sikerét, ha az iskolákba (sic) „tanszer” gyanánt lehetett volna bevezetni. De ennek akadálya volt az, hogy egy-egy példány, nagy költségbe került volna, ami az illusztrálandó bibliai téma viszonylag szűk körével nem állt arányban. Ilyeténképpen a siker nagy és szép volt ugyan, de csak erkölcsi maradt...”

Valóban önzöllött az erkölcsi elismerés, amely *Grósz Mór* levelezéséből is kitűnik, de amint az ókori frigyszekrénynek megvolt a maga tragikus sorsa, a kiskunhalasi tanító makettjének útja is csak egy bizonyos pontig követhető nyomon. Két évvel a bécsi világkiállítás sikere után levélben fordul az Országos Rabbiképző Intézethez.¹⁶

¹⁴ Az 1871. évi világkiállítás Londonban volt.

*Posner Károly Lajos*nak (1822–1887) jelentős szerepe volt a könyvnyomdászat, a litográfia, műkönyvkötészet és térképészet meghonosításában Magyarországon. Az 1871. évi londoni, az 1873. évi bécsi s az 1882. évi triesti világkiállítás magyarországi biztosja.

¹⁵ *Ballagi (Bloch) Mór* (1815–1891) zsidó család sarja. Pápán a jesivában alapozta meg talmudi műveltségét. 1840-ben lát napvilágot a kommentárral ellátott magyar nyelvű Chumas fordítása. 1843-ban kitért. Résztvett az 1848-as magyar szabadságharcban. 1855-től a Református Teológiai Akadémia professzora. Református szellemiségű lapalapításokkal, szociális tevékenységgel, a nyelvészet és a bibliakutatás terén szerzett hírnevet magának.

Hatala Péter 1832-ben született. A világosi fegyverletétel után fogságba került. Papi pályára lépett. 1861-től a pesti egyetem tanára, majd rektora. Kiváló orientalista hírében állott.

¹⁶ Az Országos Rabbiképző Intézet működéséről több összefoglaló munka jelent meg. A legutolsó: *The Rabbinical Seminary of Budapest. 1877–1977*. Edited by Moshe Carmilly – Weinberger New York, 1986.

„Az országos rabbiképző – intézet Tekintetes Tanári Karának Budapesten

Tekintetes Tanári Kar!

Alázattal alulírott a bibliai frigysátorról és a hozzá tartozó szent eszközökről mintákat készítettem, melyek az 1871.-ik évi londoni és az 1873. ik évi bécsi világkiállításon ki voltak állítva. – Az idecsatolt héber-, német - és magyar nyelvű bizonyítványok fölmentenek az alól, hogy magam szóljak a műnek sikerült és hasznos volta felől. A Tekintetes Tanári-karnak becses figyelmét csupán Szász Károly püspök úr é Méltósága bizonyítványának egy helyére vagyok bátor felhívni, amely azt mondja, hogy e mű nem csupán izraelita, hanem általában minden theológiai és tanítóképző intézet számára megbecsülhetetlen taneszközt képez. – Legyen szabad továbbá megemlítenem azon körülményt, hogy Trefort Miniszter Úr Ő Nagysága 1873-ban e művet megtekintés végett lakásába vitette, a látottak fölött ismételve legnagyobb meglepedését nyilvánítá és további ajánlat szempontjából engem a szintén ide mellékelt látogató jegyével megtisztelt.

Miután most e művet eladni szándékozom, mint izraelita, a Tekintetes Tanári-karhoz fordulok azon alázatos kéréssel, közölné velem abbeli szíves véleményét, hogy művet mint taneszközt az országos rabbiképző intézet számára megvenni hajlandó volna-e. Igenlő válasz esetében hajlandó volnék a művet valamely kölcsönösen megállapítandó időben szíves megtekintés végett Budapestre vinni. Az ár tekintetében a megtekintés után – úgy hiszem – nem lesz nehéz a megegyezés. Azon reményben, hogy szerény ajánlatom hitfeleim által visszautasítottatni nem fog maradok kitűnő tisztelettel a Tekintetes Tanári karnak alázatos szolgája.

Halason, 1885. évi augusztus 14-én

*Grósz Mór
okl. tanító”*

Grósz „alázatos” kéréséhez nem kevesebb, mint 13 ajánló, illetve munkáját méltató levelet csatol. Héber nyelven elismerését fejti ki – többek között – *Susman Szofér*, halasi rabbi, *Ungár J.* paksi rabbi, *Sofer S.B.*, pozsonyi rabbi, *Wolf Sussman* pesti rabbi. Németül gratulál *Dr. Yellinek A.*, bécsi hitszónok, *Dr. Kaiserling* pesti rabbi, *Fischmann* kecskeméti rabbi. Mindez hiába! Választ csak 15 hónap (!) után kap a Rabbiképzőtől.

Szemle

„Tekintetes Grósz Mór tanító Úrnak Halason¹⁷

„Az országos rabbiképző intézet tanári kara őszinte sajnálattal kénytelen Uraságod kérvényét a mellékletekkel együtt azon nyilatkozat kapcsán visszaszármaztatni, hogy az intézet nem rendelkezik semmiféle alappal az Ön által készített frigsátor-minta, megvételére. Midőn az érdemes mű följajnlása által tanusított figyelmességéért köszönetet mondunk, sajnáljuk egyúttal, hogy iratait ily hosszú ideig magunknál tartottuk.

Maradtunk tisztelettel

Budapest, 1886. szeptember 15 én

A tanári kar nevében:

Bloch Mózes
e.i. elnök

Bánóczy József
e.i. titkár”

A Miskán-makett útját a Rabbiképző elutasító levele után csak 21 évvel követhetjük nyomon. Akkor Grósz Mór özvegye a kiskunhalason később működő Házkorá Egyletnek ajánlja fel ajándékképpen. Schwarcz Ignác egyesületi titkár levelében így ír:

„Tekintetes
Özv. Grósz Mórné Úrnőnek
Helyben!

Azon kegyes elhatározása, hogy nagytehetségű boldogult férjének nagybecsű művét, a frigsátort ábrázoló alkotását az iskolánk tanulóival való szemléltetésre és hittudományi terjesztése céljából a hitoktatást eszközölő Házkorá egyletnek adomány képpen átengedni sziveskedik, egyesületünk f. év augusztus hó 31-ikén tartott igazgatósági ülésén előterjesztetett.

Az igazgatóság az adományozás tudomásulvétele mellett Önnek jegyzőkönyvileg köszönetet szavazott.

¹⁷ Bloch Mózes (1815–1909) rabbiképesítő oklevelét, híres talmudisták, többek között Jehuda Slomo Rappaport írták alá. Kiváló Tálmid háchám hírében állt. 1877-től a budapesti Rabbiképző tanára, a tanári kar elnöke. Kilencvenedik születésnapja tiszteletére emlékkönyvet jelentettek meg. Megjelent tanulmányai elsősorban a zsidó jog tárgyköréből merítenek.

Bánóczy József (1849–1926) filozófus, irodalomtörténész, pedagógus, kritikus. 1887-től az Országos Izraelita Tanítóképző igazgatója, melynek történet-írója, pedagógiai reformjának megvalósítója. 1879-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. 1884-től Bacher Vilmosmal megindították a Magyar Zsidó Szemle című társadalmi, tudományos folyóiratot.

Szemle

Midőn tehát az Igazgatóságnak e határozatáról Önt tisztelettel értesíteni van szerencsém, fogadja egyszersmind nagyrabecsülésem és mély tiszteletem kifejezését.

Kiskunhalas, 1907. szeptember hó 3-ikán

*Schwarcz Ignác
egyleti titkár”*

Grósz Mór, kiskunhalasi tanító, akinek tehetsége, szorgalma, megszállottsága által generációk ismerték meg az egyetemes és zsidó műveltség alapjait, a szemléltető oktatás bevezetésével megelőzte korát. Tanítványai, kortársai, felettesei elismerték munkásságát. A korszak anakronizmusa és talán a sors fintora, hogy legnagyobb szabású műve, a Miskán makettjének kivitelezése azonban csak érintőlegesen érte el célját. Bürokratikus buktatók, talán szakmai féltékenység, valamint a legilletékesebbek értetlensége nem tette lehetővé, hogy újítása által új távlatok nyíljanak meg a vizuális módszerrel történő bibliaoktatás területén.